

ASPECTE DIN TRECUTUL VECHILOR ȘCOLI DIN SATELE DE PE CURSUL MIJLOCIU AL VĂII BISTRIȚEI

Pr. Drd. Ionel CUȚUHAN

*Protopop, Protopopiatul Ceahlău, Județul Neamț;
Școala Doctorală de Teologie, Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu
cutuham_27@yahoo.com*

ABSTRACT: Aspects from the past of the old schools in the villages of the middle course of the Bistrița valley.

This article presents some aspects of the evolution of the old schools in the villages of the middle course of the Bistrița Valley. This evolution had to take into account the historical, legal and administrative context. The legislation adopted in the 19th century had a particular influence on education, starting with the organic regulation, but especially the Așezământul pentru la Reorganizare Învățăturilor Publice în Principatul Moldovei of 1851 and the Law on Instruction of the United Romanian Principalities of 1864. An important role was also played by the legal regime of property ownership in this area, through the secularization of monastic estates and the Agrarian Reform, as well as the establishment of the Crown Domain in 1884.

Keywords: *Moldova, education, Bistrița valley, Bicaz, Ceahlău.*

1. Scurtă descriere geografică și administrativă

Valea Bistriței este formată din munții ce se întind pe ambele maluri ale râului Bistrița și locurile mai așezate aferente acestuia, care prezintă o alternanță a lățimii lor, care de multe ori se reduce la lărgimea albiei râului, iar în expansiuni ea trece de 1 km. Valea Bistriței comunică cu Transilvania prin pasul Tulgheș, deschis de pâraul Bistriciora, și prin trecătoarea Bicazului, deschisă de pâraul Bicaz; iar cu valea Moldovei, prin trecătoarea Petru Vodă - Pipirig, Neamț. Zona aferentă cursului mijlociu al văii Bistriței, sau „Valea Muntelui” cum o mai denumesc localnicii, este hotarul de Nord-Vest al vechiului ținut Neamț și se întinde de-a lungul râului Bistrița pe

distanță de 100 km, de la limita nordică a comunei Crucea, din județul Suceava, până la limita sudică a localității Potoci, în județul Neamț. Între cele două limite indicate ale acestui areal se găseau satele ce intrau în componența comunelor: Crucea, Broșteni, Mădei, Borca și Farcașa, în județul Suceava, Galu, Călugăreni, Bistricioara, Ceahlău, Hangu și Buhalnița, în județul Neamț.

Această zonă, deși astăzi o regăsim în componența administrativă a celor două județe, înainte de anexarea Bucovinei de către Monarhia Habsburgică, a făcut parte din ținutul Neamț.

Până la secularizarea averilor mănăstirești în anul 1863¹, satele de pe teritoriul Văii Bistriței erau o parte pe proprietate mănăstirească și altă parte pe proprietate boierească.

Pe proprietatea mănăstirească, comunele, cu satele componente, erau dispuse din amonte în aval, după cum urmează:

Proprietatea Mănăstirii Slatina era situată pe ambele maluri ale râului Bistrița și cuprindea satele Crucea, Satu Mare și Barnar din comuna Crucea; Holda, Holdița, Broșteni, Cotârğași, Haleasa, și Neagra-Broșteni din comuna Broșteni; cu satele Frasin, Lunca Gâștei, Mădei și Pârâul Cârjei din comuna Mădei; parțial comuna Borca, cu satele Borca, Poiana Borci, Soci și o porțiune din satul Sabasa cu terenurile situate pe malul drept tehnic al pârâului Sabasa.

Proprietatea Mănăstirii Râșca era situată pe malul stâng al râului Bistrița, în continuarea proprietății Mănăstirii Slatina, și cuprindea: satul Pârâul Pânteii, o porțiune din satul Sabasa, cu terenurile situate pe malul stâng tehnic al pârâului Sabasa care aparțineau de comuna Borca, și satele Farcașa, Stejaru și Popești din comuna Farcașa.

În continuare era Proprietatea Mănăstirii Neamț, care pe malul stâng al Bistriței cuprindea satele: Galu, Pârâul Fagului, Poiana Răchiței, Gura Largului din comuna Galu, satele Audia, Boboteni, Chirițeni din comuna Hangu, iar pe malul drept satele: Ceahlău, Gura Schitului, Răpciunița, din comuna Ceahlău; Rețeș și Lețești din comuna Hangu.

Proprietatea Mănăstirii Hangu-Buhalnița cuprindea, pe malul drept al Bistriței, satele Secu și Pârâul Alb, iar pe malul stâng, satele Buhalnița, Ruginești și Grozăvești, toate fiind în componența comunei Buhalnița.

1 ***LEGE nr. 1.251 din 15 decembrie 1863 pentru secularizarea averilor Monastires-ci, Publicat în MONITORUL OFICIAL nr. 251 din 17 decembrie 1863.

Proprietatea boierească o constituia Moșia Hangu, care a fost proprietatea cnejilor Cantacuzini până în anul 1852, după care a intrat în proprietatea Smarandei Sturza și avea în componență satele: Hangu și Răpciuni din comuna Hangu, Schitul Hangu și Fârțăgi din comuna Ceahlău, Bistricioara și Grințieș din comuna Bistricioara, Călugăreni, Roșeni, Dreptu, Ruseni, Stejaru, Frumosu, din comuna Călugăreni.

După anul 1863, prin secularizarea averilor, mănăstirile Slatina, Râșca și Hangu-Buhalnița au pierdut în totalitate proprietățile, iar proprietatea Mănăstirii Neamț a fost redusă dramatic. Din anul 1864 s-a mai diminuat și proprietatea boierească, în special în zonele locuite. Terenurile expropriate au constituit baza formării proprietății de stat și a proprietăților particulare ale celor împroprietăriți în baza reformei agrare²: țărani, parohii, comune, școli, etc..

În anul 1884 s-au înființat Domeniile Coroanei României³, care erau un grup de societăți comerciale sau proprietari aparținând Statului Român, al căror venit este menit să asigure finanțarea activităților instituției Coroanei României. Domeniile Coroanei erau compuse din 12 moșii care măsurau 118.000 ha, aparținând județelor Brăila, Dolj, Ilfov, Prahova, Râmnicu-Sărat, Vaslui, Suceava și Neamț.

Pe Valea Bistriței s-a format Domeniul Coroanei cu denumirea „Domeniul Coroanei Borca și Sabasa-Farcașa”, cu o suprafață totală de 25.523,08 ha⁴ și cuprindea satele: Soci, Poiana Borci, Sabasa și Pârâul Pânței - din comuna Borca, Mădei, Pârâul Cârjei și Frasin - din comuna Mădei; Farcașa și Stejaru - din comuna Farcașa; Haleasa și Neagra-Broșteni - din comuna Broșteni.

În perioada 1950-1960 s-a construit barajul de la Bicaz, care a dus la crearea în amonte a lacului de acumulare Izvorul Muntelui. În anul 1957 s-a dispus exproprierea terenurilor și strămutarea populației din zona destinată lacului de acumulare⁵. În acest fel, a fost impusă strămutarea, parțială

2 *** Legea nr. 1014/1864 pentru regularea proprietății rurale, publicată în Monitorul Oficial, Partea I din 14 august 1864.

3 *** Legea pentru crearea Domeniului Coroanei, publicată în Monitorul Oficial nr. 53 din 10/22 iunie 1884, pp. 1097-1098.

4 Narcisa Maria MITU, *Domeniile Coroanei Regale (1884-1948)*, Craiova, Editura Aius Printed, 2011, p. 71

5 *** Decretul nr. 254/1957 privind exproprierea unor bunuri situate în zona lacului de acumulare al Hidrocentralei V.I. Lenin Bicaz, reg. Bacău (Condițiunile de strămutare a populației din zona lacului de acumulare al Hidrocentralei V.I. Lenin - Bicaz, regiunea Bacău.

sau totală, a 22 de sate⁶. Dintre acestea, unele ca Răpciune, Rețeș, și Fârțâgi, au dispărut în totalitate. Au fost strămutați peste 18.000 de locuitori din aproape 2.300 de gospodării.

2. Contextul juridic legislativ în care au luat ființă școlile în această zonă

Secolul al XIX-lea a fost o etapă foarte importantă în evoluția învățământului românesc. În această perioadă s-au adoptat câteva acte normative care aveau ca scop modernizarea și reformarea sistemului de învățământ.

Regulamentul Organic a proclamat, pentru prima dată, învățământul ca sarcină a statului și școala ca instituție permanentă. Prin acesta, s-au creat premisele elaborării primelor reglementări ale învățământului în deplinul înțeles al cuvântului în Principatele Române.

În 1851 a fost elaborat „Așezământul pentru Reorganizarea Învățăturilor Publice în Principatul Moldovei”, care a pus, pentru prima dată în legislația noastră școlară, problema gratuității învățământului⁷ și recunoașterea limbii naționale ca singurul organ al instrucției în școli. Prin acest așezământ s-au pus bazele Învățământului superior de stat, prin precizarea la Secțiunea a III-a din regulament „Învățătura înaltă”, detaliind la punctele 53 și 54 „Pentru învățătura științelor înalte se va înființa în Iași o Academie. Aceasta va avea patru facultăți:

- A) Facultatea Filosofică
- B) Facultatea Giuridică
- C) Facultatea Teologică
- D) Facultatea Medicală”⁸.

Stabilite prin H.C.M. nr. 877/1957), publicat în Buletinul Oficial din 31 mai 1957.

6 Secu, Ruginești, Grozăvești, Izvorul Alb și Buhalniță din comuna Izvorul Alb (fosta Buhalnița); Răpciune, Hangu, Lețești, Chirițeni și Fârțâgi din comuna Hangu; Ceahlău, Gura Schitului, Răpciunița, Rețeș, Bistricioara din comuna Ceahlău; Călugăreni, Poiana Teiului, Largu, Poiana Largului, Roșeni din comuna Poiana Largului (fosta Călugăreni); Topooliceni și Poiana Răchiței din comuna Galu. După reorganizările administrativ-teritoriale unele comune și-au schimbat denumirea și componență.

7 Așezământul pentru reorganizarea învățăturilor publice în principatul Moldovei. Lucratu în anul 1850 de comisia anume rânduită de Preaînălțatul Domn Grigorie Alexandru Ghica în anul întâiu al domniei Sale, Iași, Tipografia Francezo-Română, 1851, p.3.

8 Așezământul pentru reorganizarea învățăturilor publice în principatul Moldovei. Lucratu în anul 1850 de comisia anume rânduită de Preaînălțatul Domn Grigorie Alexandru Ghica

De asemenea, s-a prevăzut înființarea școlilor elementare în fiecare „ocol”.

Anul 1864 a fost deosebit de important pentru dezvoltarea învățământului din România, întrucât prin Legea nr. 1.150 din 25 noiembrie 1864 asupra instrucțiunii a Principatelor Unite Române, promulgată la 5 decembrie 1864 de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, s-au pus bazele fundamentale pentru organizarea învățământului românesc, prin extinderea accesului la educație și alfabetizarea populației. Legea prevedea la articolul 31 că „instrucțiunea elementară este obligatorie și gratuită pentru toți copiii de amândouă sexele, începând de la opt până la doisprezece ani”⁹.

În aceste condiții, pe Valea Bistriței s-a intensificat activitatea școlară prin înființarea de noi școli și prin consolidarea și oficializarea instrucției la cele existente.

3. Școlile de pe Valea Bistriței înainte de Așezământul din 1851

În prima parte a secolului al XIX-lea, în Principatele Române, primele școli au fost înființate de mănăstiri, unde funcționau școli catihetice¹⁰, sau sporadic de boieri cu viziune și cu dragoste de țară. În felul acesta, până în anul 1851 viața culturală a fost lăsată în seamă bisericilor, mănăstirilor și a unor inițiative particulare..

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, lipsa personalului didactic, a spațiilor destinate activităților școlare, a mobilierului specific, a manualelor școlare, precum și situația materială slabă a localnicilor, au constituit premise slabe ale unei educații școlare în această zonă. Totuși, datorită unor oameni cu dăruire și mare interes pentru luminarea poporului de pe aceste meleaguri, au fost înființate focare de învățătură, chiar dacă la început timid și în spații improvizate. Astfel, preoți și dascăli cu dragoste față de semenii s-au străduit, cu puținele mijloace avute la îndemână, să lumineze mințile copiilor, trudind din greu alături de ei să descifreze slovele din cărțile bisericești.

în anul întâiu al domniei Sale..., p. 19.

9 Legea nr. 1150/1864 asupra instrucțiunii a Principatelor-Unite-Române Monitorul Oficial din 25 noiembrie 1864 din 25 noiembrie 1864, p.3.

10 Prof. Alexandru Iftimie, *Monografia Liceului „Petru Rareș” Piatra Neamț 1869-1969*, Piatra Neamț, Tipărită la subunitatea Poligrafică Piatra N.c.5216, 1969, p.9.

La mănăstirile din preajma muntelui Ceahlău au existat școli, în care călugării îi învățau pe copiii localnicilor carte, la una dintre ele existând o școală catehetică înființată în anii 1785 - 1800¹¹.

3.1. Școala de la Gura Schitului, comuna Ceahlău

În satul Răpciune, în comuna Hangu pe atunci (ulterior în comuna Ceahlău), a existat Schitul de maici „Poiana de sub Ponoare”, unde erau maici care învățau carte pe fiii gospodarilor din sat dar și din alte comune de pe Valea Bistriței.

Între anii 1800-1832, învățătorii erau preoți, cum a fost Ion Viciu Lupu, venit din Transilvania la 1800, și San Simion Telehai, venit din Bucovina. Cursurile se țineau într-o chilie din spațiul bisericii¹².

La 1 ianuarie 1865 a luat ființă, ca școală de stat, Școala de la Gura Schitului, cu un singur post de învățător, anume Petre Sălăgeanu, venit în anul 1852 din districtul Mureș - Transilvania. Născut în satul Golomba, districtul Mureș - Transilvania, la 18 martie 1832, învățătorul Petre Sălăgeanu a crescut în satul Bistra, districtul Giurgeu, unde s-a și căsătorit, în aprilie 1851, cu Floarea Zănoagă. După terminarea școlii primare, a făcut gimnaziul la Cluj și Seminarul Teologic la Blaj.

La 14 septembrie 1848, tatăl său și-a pierdut viața în cursul revoluției. Familia lui rămasă în viață a trecut munții pe la punctul Scaune Ceahlău¹³ împreună cu alți transilvăneni, printre care și Preotul Ioan Vasiliu, care s-a stabilit în satul Schit din comuna Ceahlău. Din martie și până în octombrie 1852, a muncit la căraușie și la butuci în pădure pentru a-și ajuta familia numeroasă.

La 29 august 1852, locuitorii satului Schit s-au adunat la sfat în căutarea unui dascăl pentru copiii lor. Aflând că în zonă se afla Petru Sălăgeanu care avea o pregătire cărturărească deosebită, l-au ales învățător. Au stabilit ca plata să se facă în natură: hrană și haine, dar și în bani, după posibilitățile fiecăruia. În acea zi s-au înscris 14 copii din sat. Astfel a luat

11 Arhiva Parohiei Ceahlău, Dosar 1/1903, fila 6 – „Scurt istoric al Bisericii Schitișor” din Ceahlău în care se relatează că la Mănăstirea Peon din localitatea Ceahlău, a funcționat o școală catehetică pentru monahii din sihăstriile de pe muntele Ceahlău în această perioadă, dar nu se dau detalii.

12 Arhiva Parohiei Ceahlău, Dosar 1/1903, fila 6...

13 Cunoscut și sub denumirea Pasul Curmătura la Scaune, este un loc de referință în Masivul Ceahlău situat la 1247 m altitudine, pe unde se face trecerea spre Munții Giurgeu.

ființă prima școală care îndeplinea toate cerințele vremii, fiind aprobată de autorități la 21 octombrie 1852.

Numărul elevilor a crescut, întrucât au venit și copii din satele Hangu și Călugăreni. Chiar și frații Ciontu, care erau arendașii moșiei Hangu, văzând rezultatele bune obținute la școala din Gura Schitului, și-au adus și ei copiii care învățau la oraș, la această școală.

Activitatea acestui învățător a fost apreciată de contemporani, printre care naturalistul Brandza Marcel și scriitorul Calistrat Hogaș.

Învățătorul Sălăgeanu a predat neînterupt elevilor timp de 12 ani, deși nu exista un local propriu pentru școală, nici locuință în proprietate. Era primit în chirie de către localnici pentru perioade scurte, dar după desființarea schitului de maici de la Schitișor, a solicitat localnicilor să îi pună la dispoziție o chilie pentru a se muta cu școala acolo.

Întrucât numărul elevilor creștea, în 1865 locuitorii au cerut arendașului moșiei Hangu să le cedeze pentru școală casa administrativă de la Gura Schitului. După lungi insistențe li s-a atribuit gratuit această clădire, care a servit ca școală până la 20 august 1904, când, sub direcția învățătorului Dumitru Diaconiță (succesorul lui Petru Sălăgeanu), s-a inaugurat noul local de școală din cărămidă, cu două săli de clasă mari și spațioase, antreu, cancelarie și locuință pentru director. Această școală a fost construită lângă clădirea de lemn, în care școala a funcționat până atunci cu o singură sală de clasă.

Copiii din satele Gura Schitului, Râpciune, Rețeș și Leșești, au învățat aici până la demolarea școlii în anul 1959, cauzată de construirea barajului Bicăz și formării lacului de acumulare Izvorul Muntelui, întrucât aceasta intra în zona inundabilă a lacului.

3.2 Școala Broșteni

A fost înființată în 1840, în satul Broșteni de către marele logofăt Alecu Balș, fostul proprietar al moșiei Broșteni. Deși nu se găsesc documente scrise, din care să se constate data exactă a înființării școlii, această dată a putut fi dedusă de Petru Gheorghiasa, învățător la Școala Broșteni între anii 1908-1910, din următoarele fapte:

„1) Întâiul examen s-a ținut la această școală în anul 1841 în fața logofătului Alecu Balș. Asta după spusa elevilor din acele timpuri și 2) La biblioteca școlii se găsește un bilet de posvolenie din 1842, dat elevului Culai Tofan, ca să meargă acasă de vacanța Paștelor”¹⁴.

14 P. Gheorghiasa, învățător în Broșteni, *Monografia Școalelor și Bisericilor de pe Moșia*

Primul dascăl al școlii a fost Nicolai Nanu, care, prin calitățile sale pedagogice și cultura sa vastă, a făcut ca școala din Broșteni, cunoscută de contemporani ca „școala lui Balș”, să devină vestită și apreciată. Pe lângă știința de carte, profesorul era și un desăvârșit cântăreț bisericesc, un meșter al cuvântului și un bun cunoscător al tipicului bisericesc. Cei care au învățat carte în vremea aceea la această școală își aminteau că numărul elevilor era între 90 și 120¹⁵, veniți chiar și din sate de la zeci de kilometri depărtare, iar cursurile se țineau în biserica din lemn care există și astăzi.

La această școală a învățat un timp și Ion Creangă. Bunicului său, David Creangă, avea numai cuvinte de laudă despre școala din Broșteni, și despre profesorul ei Nicolai Nanu:

„Lasă, măi Ștefane și Zmărănducă, nu vă îngrijiți atâta, că azi e Duminică, mâine Luni, și zi de târg, dar Marți de-om ajunge cu sănătate, am să iau nepotul cu mine și am să-l duc la Broșteni cu Dumitru al meu, la profesorul Nicolai Nanu, dela școala lui Balș, și-ți vedea voi ce-a scoate el din băet... Zău, mare pomană ș'a mai făcut Alecu Balș cu școala ceea a lui, cine vrea să înțeleagă. Și, Doamne, peste ce profesor înțelept și iscusit a dat! Așa vorbește de blând și primește cu bunătate pe fiecare, de ți-i mai mare dragul să te duci la el. Ferice de părinții cari l-au făcut, că bun suflet de om este, n'am ce zice. Și mai ales pentru noi țărani munteni, este o mare facere de bine...”¹⁶

Ion Creangă a fost venit aici ca să se pregătească pentru preoție. Elevii lui Nanu erau mai bine pregătiți decât alți elevi de la alte școli (inclusiv unele școli catehetice din țară). Cursurile în școala lui Nanu țineau cinci ani, iar absolvenții cu atestat se duceau la Iași, unde primeau Hirotonia fără nici o greutate, la fel ca și absolvenții seminarului Socola¹⁷.

Nanu se folosea în școala lui de „monitori”, cari se numeau „vătavi”¹⁸ și care, în lipsa lui Nanu, aveau aceleași drepturi asupra copiilor ca și acesta.

Regală Broșteni județul Suceava, București, Instit. de Arte Grafice „Carol Göbel” S-r Ion St. Rasidescu 16, Strada Doamnei 16, 1906, p.3.

15 *Ibidem*.

16 Ion Creangă, *Amintiri din copilărie. Povești. Povestiri*, București, Editura Humanitas, 2013, p.21.

17 P. Gheorghiasa, învățător în Broșteni, *Monografia Școalelor și Bisericilor de pe Moșia Regală Broșteni județul Suceava...*, p.8.

18 P. Gheorghiasa, învățător în Broșteni, *Monografia Școalelor și Bisericilor de pe Moșia Regală Broșteni județul Suceava...*, p.10.

Pe lângă „monitorul general”, Nanu se servea și de elevi mai înaintați, pe cari îi punea să-i învețe pe cei începători după sistemul Bell-Lancaster¹⁹.

Școala din Broșteni a funcționat până la moartea lui Nicolai Nanu în anul 1851. După moartea sa, numărul elevilor s-a împușinat. Mulți s-au îndreptat spre școala de la Mănăstirea Neamțului.

La 1 februarie 1865, școala din Broșteni a fost preluată de stat, când s-au prezentat doar 13 elevi, care au urmat cursurile foarte neregulat. Din adresele învățătorului se poate constata că școala era goală săptămâni întregi. În 1866, au fost înscriși 19 elevi, cari au urmat și mai neregulat ca în 1865. În 1867 au fost înscriși în clasa I-a 30 elevi, din care au urmat 10, însă în mod neregulat. În clasa a II-a au fost înscriși 5 și au urmat 3. În 1868 s-au înscris 44 elevi în clasa I, iar în clasa a II-a 11. Numărul elevilor era oscilant și frecvența la cursuri era neregulată²⁰.

3.3 Școala din Dreptu

Începuturile acestei școli din satul Dreptu, comuna Călugăreni, pot fi reconstituite din vechile arhive satești. În anul 1927, învățătorul Constantin Romanescu a redactat un scurt istoric al școlii și menționa faptul că, prin anii 1850 dascălul Joață (Vasile Agafiței după numele său adevărat) care „învățase și el puțină carte bisericească la Mănăstirea Neamțului”²¹, își instalase o școală la moară, el fiind și morarul satului pe pâraul Dreptu. Elevi ai acestei școli mai trăiau încă spre sfârșitul perioadei interbelice. În anul 1935, învățătorul Ioan Popescu îl întâlnea la biserică pe moș Dumitru Chiper în vârstă de 87 ani, unul dintre foștii elevi ai acestui dascăl, care încă mai citea din cărțile sfinte „de la inimă și cu glasul dulce așa cum învățase el la școala lui Joață”²².

19 Bell-Lancaster, metodă de învățămînt mutual întemeiată în Anglia de pastorul scoțian Andrew Bell (1753-1832) și de profesorul Joseph Lancaster (1778-1838) pentru școli elementare cu elevi mulți și profesori puțini. Se mai numește sistem lancasterian sau monitorial, deoarece elevii erau împărțiți în grupe conduse de un monitor. În Țările Române a fost aplicat sub denumirea de „împrumutată învățatură” sau „metodă alilodidactică”. <https://dexonline.ro/definitie/bell-lancaster/523265> (accesat 1 noiembrie 2024).

20 Leon Mrejeru, *Înlănțuirea vremurilor. Cercetări, amintiri și impresii cu privire la învățămîntul primar*, Piatra Neamț, Tip. Românească „GH. ASACHI” Soc. Coop. Piatra-N, 1940, p. 12.

21 Arhivele Naționale Neamț, Fond Școala Dreptu, dosar 1/1927, filele 4-7.

22 Costantin Luchian, *Locuri, oameni ai școlii, Monografia învățămîntului nemțean, Asociația Învățătorilor din județul Neamț, Piatra Neamț, 1995, p.54.*

De fapt, activitatea școlară de aici a fost doar episodică, deoarece în afară de această școală improvizată, de la moară, nu au mai existat alte inițiative de înființare a unei forme de învățământ în acest sat în decursul secolului al XIX-lea.

Abia după Primul Război Mondial s-a înființat la Dreptu o școală, dar cursurile s-au desfășurat în diferite case închiriate din sat. În anul 1921 învățătorul Vasile Țifescu, fiul preotului Ioan Țifescu de la Galu, a început lucrările de construcție a unui local de școală nou. Din cauza lipsei fondurilor, lucrările au mers destul de greu. În anul 1927, școala funcționa într-o sală de clasă care ținea loc și de cancelarie. Tot atunci se afla în construcție o a doua sală de clasă.²³

Începând cu anul 1928, învățătorul Vasile Țifescu a fost numit director, întrucât școala acum funcționa cu clasele I-IV și a fost necesar a se înființa al doilea post de învățător. Acest post a fost asigurat de soția sa Maria Țifescu, care era și ea învățătoare. Tot în acest an, directorul Vasile Țifescu moare.

În anul școlar 1931-1932, a fost repartizat la Școala Dreptu învățătorul Constantin Romanescu, fiul preotului Alexandru Romanescu de la Grințieș. În anul școlar 1932-1933, noul învățător a fost numit directorul acestei școli și la începutul anului școlar 1934-1935 a reușit să inaugureze noul local al școlii.

4. Școlile înființate după Așezământul din 1851

4.1 Școala din Borca

În anul 1859, în satul Borca, aflat pe atunci pe moșia Mănăstirii Slatina, s-a înființat o școală unde veneau elevi din satele: Mădei, Pârâul Cârjei, Stejaru și o parte din satul Sabasa, întrucât așa cum am prezentat mai sus, satul Sabasa era situat pe teritoriul a două mănăstiri: domeniul Mănăstirii Slatina era situat pe malul drept al pârâului Sabasa, iar al Mănăstirii Râșca pe malul stâng. Învățător la Borca era Costache Chiriță și avea 30 elevi.²⁴

În februarie 1863 la școala din Borca învățau 29 de elevi. La 7 martie 1863, învățătorul Constantin Chiriță preciza că nu a primit salariul „pen-

23 Arhivele Naționale Neamț, Fond Școala Dreptu, dosar 1/1927, fila 9.

24 George Radu Melidon, *Starea scoleloru în Moldova*, Iași, Tipografia lui Adolfu Ber-manu, 1862, p. 53.

tru întreg anul 1861 și pentru lunile de la 1 septembrie 1862 până în prezent”²⁵.

După înființarea Domeniului Coroanei în anul 1884, administrația acestuia s-a implicat în repararea școlilor existente în satele care făceau parte din Domeniul Coroanei și în construcția de noi școli. Deoarece satul Borca făcea și el parte din teritoriul Domeniului Coroanei, în anul 1889 administrația Domeniului a reparat școala veche, iar în anul 1890 a construit un nou local de școală pentru fete²⁶.

În timpul Primului Război Mondial, școlile din comuna Borca au fost ocupate de armata rusă, drept pentru care în anul școlar 1916-1917, majoritatea școlilor au început cursurile la 1 noiembrie, altele s-au deschis mai târziu sau au funcționat cu întreruperi, altele nu s-au deschis deloc; unele sate au fost evacuate, învățătorii din zonă au fost mobilizați pe front, iar școlile au fost transformate în spitale, sau ocupate de trupele rusești²⁷.

4.2 Școala din Farcașa

În anul 1859 s-a deschis oficial școală pe moșia Mănăstirii Râșca, în satul Farcașa, într-un local închiriat. La această școală au fost înscriși copii din satele componente ale comunei Farcașa: Farcașa, Popești, Stejaru, Pârâul Pânteii, precum și o parte din cătunul Sabasa, comuna Borca, aflat pe moșia Mănăstirii Râșca, însumând un număr de 47 elevi, sub îndrumarea învățătorului Ilie Mironescu²⁸.

În anul 1864, Școala Farcașa a fost înzestrată cu 12 de teren arabil, iar în anul 1879 școala a mai primit șase fâlcii de fânaț, învecinat cu Domeniul Coroanei²⁹.

Regele Carol I, fiind preocupat de îmbunătățirea situației locuitorilor din satele de pe Domeniul Coroanei, a finanțat dotarea școlilor cu materiale didactice și manuale. Astfel în anul 1889, Școala Farcașa a fost renovată prin grija administrației Domeniului Coroanei, iar în anul 1892

25 George Radu Melidon, *Starea scoleloru în Moldova...*, p.54.

26 Augustin Berian, *Monografia Domeniului Borca și Sabasa-Fărcașa din județul Suceava*, București, Tipografia „Gutenberg” Joseph Gobi, 1906, p. 119.

27 Nichita Adăniloie, *Învățământul primar sucevean în epoca modernă*, București, Editura Litera, 1988, p. 247.

28 George Radu Melidon, *Starea scoleloru în Moldova*, Tipografia lui Adolful Bermanu, p.54.

29 *** Arhivele Naționale Neamț, Fond Prefectura Neamț, dosar 1/1864, fila 12.

a fost construit un nou local de școală cu atelier și bibliotecă. În anul școlar 1892-1893, în întreaga comună, erau 219 copii de vârstă școlară, dintre care 117 băieți și 102 fete, însă cursurile erau frecventate doar de 41 de elevi. În aceste condiții, din cei 1551 de locuitori comuna Farcașa, doar 92 aveau cunoștințe elementare de carte³⁰.

În anul 1906, administratorul Domeniilor Coroanei Ion Kalinderu, a pus temelia unui nou local de școală, ce s-a construit apoi pe cheltuiala Administrației Domeniului Coroanei. În timpul primului război mondial, școala a fost distrusă. După finalizare războiului, directorul școlii de la acea vreme, Teodor Danieleșcu, a început demersurile pentru ridicarea unui nou așezământ din cărămidă, iar în 1919 tot cu finanțarea Domeniului Coroanei³¹, construcția școlii a fost finalizată.

4.3 Școala Galu

În anul 1859, în satul Galu, comuna Călugăreni, s-a înființat o școală pentru copiii localnicilor din satul Galu și din satele învecinate: Dreptu, Săvinești, cătunul Pârâul Fagului, cătunul Ruseni și satul Poiana Râchiței. La început, sub coordonarea învățătorului Dascaluțiu școala a avut 49 de elevi înscriși. În anul 1862, școala Galu avea înscriși 46 de elevi, dintre care 40 erau fii de agricultori și șase de clerici³².

În anul 1870, învățătorul de la acea vreme, Grigore Focșa, a fost transferat la Școala Tărcău, iar în locul rămas vacant este numit învățător Ion Vasiliu, fiul preotului din Galu³³.

Școala a fost desființată însă în anul 1872, prin ordin al prefectului de Neamț, deși avea un număr de 90 de elevi. Ulterior, în anul 1873, școala a fost redeschisă, iar la sfârșitul secolului al XIX-lea era înregistrată o frecvență de 134 elevi³⁴.

De la înființare până în anul 1908, școala a funcționat într-un spațiu închiriat, iar din 1908 a început construirea unui local nou de școală. În timpul războiului, școala a suferit serioase distrugerii. Chiar și în aceste

30 Augustin Berian, *Monografia Domeniului Borca și Sabasa-Fărcașa din județul Suceava...*, p. 121.

31 Smaranda Florian, Bogdan Scripcaru, *La obârșia Farcașei. Monografie*, Piatra Neamț, Editura Capriccio, 2017, p. 216.

32 George Radu Melidon, *Starea scoleloru în Moldova*, p. 51.

33 ***Arhivele Naționale Neamț, Fond Revizoratul Școlar Neamț, dosar 4/1870, fila 20.

34 ***Arhivele Naționale Neamț, Fond Revizoratul Școlar Neamț, dosar 1/1900, fila 32.

condiții, în anul 1918, pe data de 2 septembrie, au fost deschise cursurile, în cadrul școlii funcționând doi învățători: Dumitru Alexandrescu și Z. Zugrăvescu.³⁵ Începând cu anul școlar 1924-1925, populația școlară era în creștere și frecvența era din ce în ce mai bună, astfel încât educația trebuia asigurată de cinci învățători: Dumitru Alexandrescu, Ghine Gh. Scripcariu, Gheorghiu Vasile, Ursu Theodor și Scripcariu Ana³⁶

5. Școlile înființate de după anul 1864

5.1 Școala Mădei

În satul Mădei, comuna Mădei, județul Suceava, preotul Simion Cârjă a construit în anul 1865, lângă biserica din Mădei o chilie unde a adunat vreo 10-15 copii³⁷. Această școală bisericească locală a funcționat și în anii următori, cu alți învățători care i-au urmat lui Simion Cârjă: Iosif Ciolan, Velican, Râpeanu, Lateș³⁸.

În anul 1880 s-a înființat școala oficială din Mădei, cu primul învățător calificat, Ioan Popovici, absolvent al Școlii Normale din Iași. El era originar din Liteni, Suceava. Avea 20-30 de elevi din toată comuna Mădei, care cuprindea la acea vreme satele Mădei, Frasin, Gura Pietroasei, Hăleașa, Pârâul Cârjei și Poiana Gâștei. După Ioan Popovici, a urmat Constantin Pavelescu, sub conducerea căruia a început construcția primului local de școală.

Până în 1892, școala a funcționat prin case particulare ale unor oameni mai înstăriți, care aveau un spațiu mai adecvat acestei activități. La acea vreme nu putem vorbi de dotări specifice unei școli.

Abia în anul 1922, la Mădei, a început construcția unei noi clădiri pentru școală, prin strădania învățătorului Ioan Popescu³⁹. Lucrările au fost încheiate în 1937, școala având două săli de clasă, o scenă de spectacol, hol pentru elevi, cancelarie și locuința învățătorului, după uzanța vremii.

Construcția noii clădiri nu a fost însă ușoară. În anul 1926, prin adresa nr. 320 din 28 aprilie 1926, Primăria Mădei a solicitat Prefectu-

35 ***Arhivele Naționale Neamț, Fond Școala Dreptu, dosar 1/1927, fila 3.

36 ***Anuarul Socec al României Mari, vol.II-Provincia, 1924-1925, București, Editur Socec&Co, 1925, p.506.

37 ***Arhiva Parohiei Mădei, dosar 1/1903, fila 35. Scurt istoric al parohiei sub formă de chestionar.

38 Gheorghe Bondar, *Pe plaiul lui Matei*, Piatra Neamț, Editura Crigarux, 2020, p.31.

39 Gheorghe Bondar, *Pe plaiul lui Matei...*, p.33.

rii județului Neamț un împrumut de la Casa Școalelor, necesar pentru construirea noului local de școală. În comuna Mădei, din lipsă de fonduri, Comitetul de construcții a încetat lucrarea. Se specifica faptul că lucrările executate până la acea dată cuprindeau un local de 20/18 m ridicat până la nivelul acoperișului. În acest sens, s-a cerut suma de 30.000 lei pe care Primăria s-a angajat să o restituie în tranșe, într-o perioadă de 10 ani⁴⁰.

Între anii 1925 – 1944, la școala din Mădei a funcționat un curs de adulți până la 7 clase, curs frecventat neregulat de către elevi.

Tot în comuna Mădei, din județul Suceava, în anul 1901 s-a deschis o școală în satul Pârâul Cârjei, chiar în localul bisericii din sat, care era filie a Parohiei Mădei. În anul următor s-a construit primul local al școlii cu o singură sală de clasă pentru cei 26 elevi. Întrucât spațiul nu era suficient pentru numărul de copii existenți la acea vreme, în anul 1906, în al doilea mandat al lui Spiru Haret, cârciuma din satul Pârâul Cârjei, care se afla pe Domeniul Coroanei Borca, a fost desființată, cedându-se localul pentru școală de cătun⁴¹. Aici au funcționat numai suplinitori. Școala a fost distrusă de război și s-a redeschis în 1930. Revizorul V. Costăchescu a raportat ministerului, la 14 decembrie 1916, că din școala de la Pârâul Cârjei rămăseseră doar zidurile, ea fiind incendiată, la fel ca și școlile din Sabasa, Borca și Mădei (din acestea din urmă rămânând doar temelile)⁴².

În anul școlar 1934-1935, frecventau 95 de elevi din 109 înscriși, iar în clasa a V-a erau 19 elevi. Absolvent al școlii din Pârâul Cârjei a fost Ioan Popescu, care mai târziu a devenit învățător și director al Școlii Mădei⁴³.

Concluzii

Deși așezată într-un spațiu geografic retras între Munții Bistriței și la mari depărtări de așezările urbane, Valea Bistriței este o zonă în care educația a constituit o preocupare importantă pentru locuitorii ei. Contextul istoric încărcat de schimbări radicale făcute în perioada secolului al XIX-lea, dar mai ales legislația favorabilă organizării școlii din această perioadă, au avut

40 Arhivele Naționale ale României - Neamț, Dosar 162/1926 - Pretura Plasei Ceahlău, p. 27.

41 Augustin Berian, *Monografia Domeniului Borca și Sabasa-Fărcașa din județul Suceava*, București, Tipografia „Gutenberg” Joseph Gobi, 1906, p. 40.

42 Nichita Adăniloie, *Învățământul primar sucevean în epoca modernă...*, p. 247.

43 Iolanda-Ana Lupescu, *Borca, file de monografie*, Piatra Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2008, p.185.

influență și asupra evoluției învățământului pe cursul mijlociu al Văii Bistriței.

Elaborarea Așezământului pentru Reorganizarea Învățăturilor Publice în Principatul Moldovei în anul 1851, care a pus pentru prima dată în legislația noastră școlară problema gratuității învățământului, a avut consecințe benefice asupra formării școlilor în unele sate din această zonă. Chiar înainte de adoptarea Așezământului din 1851, au fost trei inițiative de întemeiere de școală pe Valea Bistriței, ce este drept în condiții și contexte diferite, dar care au avut efect benefic asupra zonei. După anul 1851, au apărut mai multe școli, mai bine organizate și finanțate de stat. Odată cu adoptarea Legii din anul 1864 asupra instrucțiunii a Principatelor Unite Române, s-au bazele fundamentale pentru organizarea învățământului românesc, prin extinderea accesului la educație și alfabetizarea populației prin caracterul gratuit și obligatoriu al școlii pentru toți copiii de amândouă sexele.

În anul 1884 s-a înființat Domeniul Coroanei Borca și Sabasa-Farcaș care a avut un rol determinant asupra creării condițiilor pentru învățământ în satele care intrau în componența Domeniului, reparând școlile vechi și construind școli noi.

O privire de ansamblu asupra înființării și dezvoltării școlii din arealul Văii Bistriței ne ajută să evidențiem faptul că primele școli au fost întemeiate în biserică sau de oamenii bisericii, iar dezvoltarea ei s-a făcut cu oameni vrednici și dedicați. Mulți dintre dascălii școlilor au fost fii de preoți din satele din zona noastră, precum și absolvenți de școli catehetice sau seminarii. Implicarea autorităților de stat în dezvoltarea învățământului primar din sate a avut loc abia după anul 1851.

Listă bibliografică:

1. Documente inedite, arhivistice

- Arhiva Parohiei Ceahlău, Dosar 1/1903.
- Arhivele Naționale Neamț, Fond Școala Dreptu, dosar 1/1927.
- Arhivele Naționale Neamț, Fond Prefectura Neamț, dosar 1/1864.
- Arhivele Naționale Neamț, Fond Revizoratul Școlar Neamț, dosar 4/1870.
- Arhivele Naționale Neamț, Fond Revizoratul Școlar Neamț, dosar 1/1900.
- Arhiva Parohiei Mădei, dosar 1/1903.

2. Surse editate

- ✦ *Așezământul pentru reorganizarea învățăturilor publice în principatul Moldovei. Lucratu în anul 1850 de comisia anume rânduită de Preaînălțatul Domn Grigorie Alexandru Ghica în anul întâiu al domniei Sale*, Tipografia Francezo-Română, Iași, 1851.
- ✦ Decretul nr. 254/1957 privind exproprierea unor bunuri situate în zona lacului de acumulare al Hidrocentralei V.I. Lenin Bicaș, reg. Bacău (Condițiunile de stramutare a populației din zona lacului de acumulare al Hidrocentralei V.I. Lenin - Bicaș, regiunea Bacău. Stabilite prin H.C.M. nr. 877/1957), publicat în Buletinul Oficial din 31 mai 1957.
- ✦ Legea nr. 1.251 din 15 decembrie 1863 pentru secularizarea averilor Monastiresci, Publicat în MONITORUL OFICIAL nr. 251 din 17 decembrie 1863.
- ✦ Legea nr. 1014/1864 pentru regularea proprietății rurale, publicată în Monitorul Oficial, Partea I din 14 august 1864.
- ✦ Legea nr. 1150/1864 asupra instrucțiunii a Principatelor-Unite-Române MONITORUL OFICIAL din 25 noiembrie 1864 din 25 noiembrie 1864.
- ✦ Legea pentru crearea Domeniului Coroanei, publicată în Monitorul Oficial nr. 53 din 10/22 iunie 1884, pp. 1097-1098.

3. Literatură secundară

- ✦ ADĂNILOAIE, Nichita, *Învățăământul primar sucevean în epoca modernă*, București, Editura Litera, 1988.
- ✦ BERIAN, Augustin, *Monografia Domeniului Borca și Sabasa-Fărcașa din județul Suceava*, București, Tipografia „Gutenberg” Joseph Gobi, 1906.
- ✦ BONDAR, Gheorghe, *Pe plaiul lui Matei*, Piatra Neamț, Editura Crigăruș, 2020.
- ✦ CREANGĂ, Ion, *Amintiri din copilărie. Povești. Povestiri*, București, Editura Humanitas, 2013.
- ✦ FLORIAN, Smaranda; SCRIPCĂRU, Bogdan, *La obârșia Farcașei. Monografie*, Editura Capriccio, 2017.
- ✦ GHEORGHIASA, P., învățător în Broșteni, *Monografia Școalelor și Bisericilor de pe Moșia Regală Broșteni județul Suceava*, București, Instit. de Arte Grafice „Carol Göbel” S-r Ion St. Rasidescu 16, Strada Doamnei 16, 1906.

- ✦ IFTIMIE, Prof. Alexandru, *Monografia Liceului „Petru Rareș” Piatra Neamț 1869-1969*, Tipărită la subunitatea Poligrafică Piatra N.c.5216, Piatra Neamț, 1969.
- ✦ LUCHIAN, Constantin, *Locuri, oameni ai școlii, Monografia învățământului nemțean*, Asociația Învățătorilor din județul Neamț, Piatra Neamț, 1995.
- ✦ LUPESCU, Iolanda-Ana, *Borca, file de monografie*, Piatra Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2008.
- ✦ MELIDON, George Radu, *Starea scolelor în Moldova*, Iași, Tipografia lui Adolful Bermanu, 1862.
- ✦ MITU, Narcisa Maria, *Domeniile Coroanei Regale (1884-1948)*, Craiova, Editura Aius Printed, 2011.
- ✦ MREJERU, Leon, *Înălțuirea vremurilor. Cercetări, amintiri și impresii cu privire la învățământul primar*, Piatra Neamț, Tip. Românească „GH. ASACHI” Soc. Coop. Piatra-N, 1940.